

Namık Kemal'in Şiirlerinin Bağlamsal Dizini ve Tahlili

Contextual Index and Analysis of Namık Kemal's Poems

Ali POLAT¹

Mehmet

SOĞUKÖMEROĞULLARI²

¹Gaziantep Millî Eğitim Müdürlüğü, Türk Dili ve Edebiyatı, Gaziantep- Türkiye
e-mail: yavuz_polat31@hotmail.com

²Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane-Türkiye
e-mail: sogukomeroogullari@gantep.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 11.3.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 1.6.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Ali POLAT

yavuz_polat31@hotmail.com

Atrf /Cite this article:

Polat, A., & Soğukömeroğulları, M. (2024). Namık Kemal'in Şiirlerinin Bağlamsal Dizini ve Tahlili. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 140-161.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Türk edebiyatında "Vatan ve Hürriyet Şairi" olarak ünlenen Tanzimat sonrası Türk edebiyatının önemli sanatçılarından biri Namık Kemal'dir. Şiire önceleri klasik Türk şiiri ve Encümen-i Şuara şairlerini taklit ile başlayan Namık Kemal, daha sonra zamanla kendi üslubunu oluşturur. Encümen-i Şuara topluluğuna katılan sanatçı, topluluk içinde bulunan şairlerle birlikte eski tarzda şiirler söylemeye devam eder. Tercüme Odası'nda çalışması, gazetecilikle uğraşması, Fransızca'yı öğrenip Batı'ya ait eserleri okuması, Avrupa'da yaşayıp Avrupa kültürünü yakından tanınması, ülkenin içinde bulunduğu durum onun şiirlerine toplumsal temaların da yansımaya neden olur. Şairin şiir anlayışı iki döneme ayrılır. Birinci döneminde din ve tasavvufun ön planda olduğu, bireysel temaların kullanıldığı ve eski şiirin tema, şekil ve dil olarak örnek alındığı dönemdir. İkinci dönemde ise vatanın içinde bulunduğu koşulların belirlediği durumdan dolayı bireysel temaların yanında sosyal temalar işlenir. Sanatçı bu dönemde yeniyi yerleştirmek için eskiyi yıkmaya çalışır. Bu çalışmada Namık Kemal'in şiirlerinin "Din ve Tasavvuf, Sosyal Hayat, İnsan, Tabiat, Sosyal Temalar, Namık Kemal'in Şiirlerinde Eski Yeni Meselesi ve Üslup" bölümleri tahlil edilerek şairin şiirlerinin yakından tanınmasına bir kapı aralanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, Tasavvuf, Toplumsal Temalar, Eski-Yeni, Üslup

Abstract

Namık Kemal is one of the important artists of Turkish literature after the Tanzimat, who has become famous as the "poet of homeland and freedom" in Turkish literature. Namık Kemal, who starts poetry by imitating classical Turkish poetry and the poets of the Encümen-i Şuara, later forms his own style over time. The artist, who joins the Encümen-i Şuara community, continues to sing old-style poems with the poets in the community. Working in the Chamber of Translation, dealing with journalism, learning French and reading Western works, living in Europe and knowing this culture closely, the situation in the country causes social themes to be included in his poems. During this period, he continues to sing old-style poems as well as social themes. The poet's understanding of poetry can be examined in two periods. In the first period, religion and mysticism are at the forefront, individual themes are used and old poetry is taken as an example as theme, form and language. In the second period, due to the situation determined by the conditions of the homeland social themes are treated alongside individual themes. In this period, the artist tries to destroy the old to accommodate the new. In this study, it is aimed to open a door to the closer recognition of the poet's poems by analyzing the sections of "Religion and Sufism, Social Life, Human, Nature, Social Themes, Old-New Issue and Style" in Namık Kemal's Poems.

Keywords: Namık Kemal, Mysticism, Social Themes, Old-New, Style

Giriş

Namık Kemal, hem Doğu'yu hem de Batı'yı tanıyan şair, münekkit, yazar, gazeteci, tarihçi ve devlet adamı kimliğiyle yaşadığı ve daha sonraki dönemlerde Türk milletini pek çok yönden etkileyen aydınlardan biridir. Yaşadığı zaman dilimi devletin çöküş dönemidir. Sanatçı, devleti ve milleti uykusundan uyandırıp tekrar eski günlere dönmeyi amaçlar ve bu doğrultuda eserler kaleme alır.

Devletin ileri gelenleri Karlofça ile başlayan yenilgiler serisine son vermek için çareler arar. Modernleşmenin kurtuluş için bir çare olduğu inancı oluşur. Devlette başlayan yenileşme hareketleri akabinde edebiyata yansır. Eski bir divan şairi olan Namık Kemal, bir zaman sonra eski anlayışını değiştirerek edebiyatta ve özellikle de şiirde yenilik yapılması gerektiğini savunur. Bu sebeple eski şiiri kıyasıya tenkit eder. Yeniyi yerleştirmek ve eskiyi yok etmek onun temel amacıdır. Bu doğrultuda eleştiri eserleri yazar. Eski edebiyatı hakikate ve tabiata uygun olmadığı ve hayali öncelediğini düşündüğü için tenkit eder. Münekkit fikirlerini nesir alanında uygulayarak başarı kazanır. Fakat şiirde istediği başarıyı kazanamaz. Bunda eski anlayışla eğitim alması ve zevkinin yeniden ziyade eskiye meyilli olmasının etkisi bulunur. Yeni tarzda yazdığı şiirleriyle eski tarzda yazdığı şiirleri arasındaki miktar bunu kanıtlar. Zira Divan'ının büyük bir çoğunluğunu eski tarzda yazılmış şiirleri oluşturur. Yeni tarzda yazılan şiirleri eskiye nazaran çok azdır. Lakin edebiyat tarihçileri onun şiirlerini göz ardı ederek nesir alanındaki yenilikçiliğini şiirlerine de yayarak onu şiir alanında yenilikçi ilan ederler. Şiirleri tahlil edilince görülecektir ki Namık Kemal tema, şekil ve dil yönüyle genel olarak eski şiir tarzını benimser. Şiir alanında yapmak istedikleriyle şiirleri arasında fark bulunur. Makalelerinde tenkit ettiği her bir unsur, şiirlerinden örnekler verilerek göz önüne serilir. Klasik Türk şiirinin temalarını şiirlerinde kullanan şair, buna ek olarak toplumsal temaları da şiirlerine konu edinir. Makalede Namık Kemal'in şiirleri "Din ve Tasavvuf, Sosyal Hayat, İnsan, Tabiat, Sosyal Hayat, Namık Kemal'in Şiirlerinde Eski Yeni Meselesi ve Üslup"¹ şeklinde incelenecektir.

1.Din ve Tasavvuf

Namık Kemal'in şiirlerinde "Din ve Tasavvuf" gelenekte olduğu gibi yoğun bir şekilde söz konusu edilir. Din başlığı altında "Allah, melekler, kutsal kitaplar, ayet ve hadisler, peygamberler, dört halife, Ehl-i Beyt, ahiret ile ilgili mefhumlar, cehennem, İblis, diğer itikadî mefhumlar, ibadetle ilgili mefhumlar, çeşitli dinler ile ilgili mefhumlar" şiirlerinden örnekler verilerek aydınlatılmaya çalışılır.

Klasik Türk edebiyatında, Allah'ın rahmet sıfatı bol miktarda kullanılır. Bu medeniyetin kaynaklarını iyi bilen Namık Kemal, rahmet kavramına şiirlerinde yer verir. Yaraticının rahmet ve azap sıfatları bulunur. Lakin o, rahmetiyle insanlara nazar etmeyi yeğler. Sanatçı, yaratılmışlara merhamet etmeyenlere Hak Teâlâ'nın rahmet etmesini istemez:

Görmesin imdād yâ Rab rahmetinden tâ ebed

Sarf-ı makdûr etmeyen hem-cinsinin imdâdına (G. 37/4)²

Sanatkârın bütün eserlerinde güçlü bir din duygusu hâkimdir (Emiroğlu, 2009: 41). O, beyitte görüldüğü gibi bir yakarıшта bulunur. Esirgeyen ve bağışlayan Rab, rahmet ile canlı ve cansız tüm yaratılmışlara nazar eder. Şiirin anahtar kelimesi "rahmet" kavramıdır. Rahmet, ahirette günahların affı suretiyle kullarını cehennem azabından kurtaran bir ihsan olmasının yanında; aynı zamanda dünyada canlı, cansız tüm varlıkların yaşamlarını devam ettirmelerini sağlar. Alınan ve verilen nefes, yenen nimet rahmetin eseridir (Kuzu, 2010: 24). Bütün bu nimetleri karşılıksız veren kerem sahibi Yaraticının insandan beklediği şey, kişinin özünü unutmadan insan gibi davranmasıdır. Sanatçı, zor durumda olan insana yardım etmeyip merhamet göstermeyene, Allah'ın sonsuza

¹ "Namık Kemal'in Şiirlerinin Bağlamsal Dizini ve Tahlili" adlı çalışma, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı'nda Doktora tezi olarak sunulmuştur.

² Namık Kemal'in şiirlerinden yapılan alıntılar Önder Göçgün'ün 1999 yılında yayımladığı *Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri* adlı eserinden alınmış olup parantez içinde nazım şekillerinin kısaltması ve birim sayısı verilecektir.

kadar rahmet göstermemesini diler.

Şiirlerde Cibril, Kiramen Kâtibin, İsrâfil, Rıdvan ve Harut adlı melekler değişik yönlerden ele alınır. Divan'da Kur'an-ı Kerim (Mushaf) dışındaki semavi kitaplar söz konusu edilmez. Kur'an sözcüğü yerine daha çok Mushaf kelimesi kullanılır. Namık Kemal, şiirlerinde ayet ve hadislerden bol miktarda faydalanarak şiirlerinin içinde dini maharetle işler. O, İslam dininin iki temel kaynağı olan ayet ve hadislerden pek çok yerde iktibaslar yaparak şiirlerini zenginleştirir:

Der melâ'ik haşre dek Yâ leytenî küntü türâb

Reh-güzâr-ı devletinde hâksâr oldukça ben (G. 152/5)

Kur'an-ı Kerim'de geçen *Keşke toprak olsaydım!* (en-Nebe 78/40) ifadesi Allah'ın dünyadaki kullarını uyarmak için gönderdiği ayettir. Şair, Hz. Peygamber'in hadislerinden de zaman zaman yararlanır:

Devr-i menhûs-ı cehâlet bitdi

Geldi tahsîl-i kemâlin hîni

Şark u garba dökülün sa'y ederek

Utlubul-ilme velevo bi's-sîn (K. 19).

Sanatçı, birçok şiirinde Hz. Muhammed'e övgü dolu sözler söyleyip onun hadislerini iktibas eder. Bu şiirinde *İlim Çin'de dahi olsa gidip alınız* hadisiyle Hz. Peygamberin ilme ne kadar kıymet verdiğini aktarır. Sünni bir Müslüman olan şair, Ehl-i Beyt'e coşkun bir aşkla bağlıdır:

Hüseynî-meşreb ol bir cânî çün havf u recâdan geç

Fezâ-yı Kerbelâ-yı aşka var merdâne merdâne (G. 88/2)

Namık Kemal pek çok beytinde Ehl-i Beyt'e olan muhabbetini dile getirir. *Hayderî-meşrebim (...)* *Hüseynî-mezhebim* (G. 137/1) diyerek onlara sevgisini gösterir. Kutlu aileden övgü ile bahsedip onlar gibi olduğunu ve onların yolundan gittiğini vurgular.

Ahret, dünyadan sonra yaşanacak olan âlem diye ifade edilir. Namık Kemal'in şiirlerinde ahiretle ilgili hususlar İslam inancı çerçevesinde işlenir. Şiirlerde genelde âşığın gönlü ile cehennem ateşi arasında ilgi kurulur. İbadet ile ilgili namaz ve hac söz konusu edilir. Mani, zünnar, büt ve deyr gelenekte olduğu gibi tasavvufî yönüyle mecazi olarak söz konusu edilir:

Mazhar-ı dîdâr-ı yârim zülfüne dil-besteyim

Nûr-ı îmân-ı hakîkî zir-i zünnârımdadır (G. 247/4).

Beyitte iman ve küfür yan yana kullanılır. Sevgilinin yüzü vahdeti simgeler. Âşık ona ulaşmaya çalışır. Onun zülfü ise kesreti simgeler ve âşığın gönlü onun saçına bağlıdır.

Sanatçı, klasik Türk edebiyatında kullanılan tasavvufa ait remizlere, mazmunlara, yerlere, kişilere ve olaylara şiirlerinde çokça yer verir; ayet ve hadislerden alıntılar yapar. Fakat o mutasavvıf bir şair değildir (Göçgün, 1999: XXXVII-XL). Gelenekten gelen tasavvuf anlayışını şiirlerinde işler. Şair, zahidi kuraldan başka bir şey bilmeyen, duygusuz ve ruhsuz bir softa olarak görür:

Mücâzât-ı kabâyihde nedir bu hırsın ey zâhid

Şerî'ât nasb ederdî âleme cellâd lazımsa (G. 27/5)

Ham sofu olan zahit, herhangi biri hata işlediğinde onun hemen ceza almasını ister. Sanatçı, acımasız olan zahide kızar. Zira biri kusur işlediğinde ceza işini şeriat fazlasıyla yerine getirir. İnsan bir hata yapınca hemen ceza görmemesi gerekir. O, bir zaman sonra yaptığı yanlışını anlayıp pişman olabilir. Hak Teâlâ tövbe kapısını her zaman

açık bırakır. Böyle olmasına rağmen zahit her vakit kabahatlinin cezalandırılmasını talep eder.

Namık Kemal'in herhangi bir tarikata intisap ettiğine dair elde bir belge veya delil bulunmaz. Her ne kadar şiirlerinde yoğun olarak tasavvufi remizlere rastlansa da ona mutasavvıf şair demek uygun değildir. Şiirlerinde Mevlevilik, Alevi-Bektaşılık ve Nakşibendilik ile ilgili unsurlara rastlanır. Şair fena, beka, zikir, terk, sabır, hayran, hayret, bezm-i elest, vahdet ve kesret kavramlarını gelenekte olduğu gibi ele alır.

İslam kültürünün hâkim olduğu bir medeniyette doğup büyüyen şair, şiirlerini oluştururken İslam dinini ve bu din etrafında doğup büyüyen tasavvuf öğretisini, şiirlerinde özellikle de gazellerinde başat öge olarak işler. Klasik Türk şiirini kıyasıya eleştirdiği dönemde dahi şiirlerinin omurgasında tasavvuf bulunur. Sanatçı, şiirlerinde din ve tasavvufa bolca yer vererek eski şiirin beslenme kaynaklarından faydalanır.

2. Sosyal Hayat

Genelde edebiyat, özelde şiir; toplumun dili, dini, kültürü, gelenek ve göreneği, yaşayışı, ekonomik durumu vb. birçok unsurla etkileşim hâlinindedir. Sanatçılardan şiirlerini oluştururken toplumda meydana gelen sosyal değişimleri veya meseleleri görmeleri beklenir. Onlar, mutlaka az veya çok toplumla ilgili hususlara değinirler (Kuzu, 2010: 63). "Sosyal Hayat" bölümünde Namık Kemal'in yaşadığı dönemde toplumsal hayatın nasıl olduğu ve onun şiirlerine ne şekilde yansıdığı üzerinde durulur.

Şair, Osmanlı sultanları ve devlet adamlarının adlarına Divan'ında yer verir. O, Osmanlı sultanları içinde Yavuz Sultan Selim'i takdir eder ve onunla ilgili bir kaside yazar. Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışı üzerine bir kaside ve iki tarih kaleme alır. Onunla ilgili şiirlerinde olumlu görüşleri bulunur. Sultan II. Abdülhamid'den pek hoşlanmayıp hakkında olumsuz düşüncelere sahiptir. Kimi devlet adamları hakkında olumlu kimileri hakkında ise olumsuz fikirleri olan sanatçı bunu mısralara yansıtır. Yavuz ile ilgili;

Hatâ değil mi anı Şems-i asra benzetmek

Egerçi sâye-i memdüdu sürdü az müddet (K. 6/12)

Yavuz Sultan Selim için yazılan kasidede baştan sona kadar memduh methedilir. İnsani değerlere ve meziyetlere sahip bir kişi olarak verilen Sultan, çeşitli benzetmeler içinde anılır. Şairin şiirine Türk ve İslam tarihinden misyon sahibi olan Yavuz'u seçmesi dikkat çekicidir. Bu *millî romantik* yaklaşımdır (Aktaş, 1993: 97). Klasik Türk şiirinde övülen kişi çoğunlukla güneşe benzetilir. Padişahlık gök gibi yüksek bir makam, Yavuz Sultan Selim o gökyüzünde güneş hüviyetindedir (Macit, 2014: 52). Fakat bu beyitte Sultan batmak üzere olan ikinci güneşine teşbih edilir. O, çok kısa bir zaman diliminde insanüstü başarılarla imza attığı için böyle bir benzetme yoluna gidilir.

Sanatçı, şiirlerinde Türk, Arap ve Fars şairlerine yer verir. O, Türk şairlerinin bazılarını olumlu bazılarını olumsuz, Arap şairlerine olumlu, Fars şairlerine ise genellikle olumsuz bir gözle bakar. Münekkit, kimi şairleri hayallerinin abartılı olması ve dillerinin anlaşılmasında yönleriyle "Tahrib-i Harâbât"ta eleştirir. Encümen-i Şuara şairlerini beğenip onlarla birlikte şiir söyleyen şair, zamanla onların şiirlerine nazireler yazar. Bunlar içinde en fazla Leskofçalı Galib'i takdir eder:

Cenâb-ı Mîr Gâlib İşî-yi devrân-ı himmetdir

Eder her bir nefesde hâmesi ihyâ-yı istiğnâ (G. 2/12)

Namık Kemal'in Divan'ına bakılınca Leskofçalı Galib'e karşı duyduğu ilgi daha iyi fark edilir. Şiirleri arasında onunla aynı kafiyede birkaç gazeli bulunur (Tansel 2013a: 9). Şiir vadisinde yetişmesinde önemli katkısı bulunan Leskofçalı Galib için *cenab* ve *mir* kelimelerini kullanarak ona olan saygısını ifade eder.

Klasik Türk şairlerinin tarihî ve efsanevi şahsiyetler olarak beslendiği kaynaklardan sanatçı da faydalanır. Şiirlerde Cemşid genellikle şarap ile, Feridun tacı ile, Behram savaş ile, Sam ve Rüstem sevgilinin kılıcı ile, İskender ordu ile, Sokrat akıl ile, Eflatun irfan ile, Nemrut ateş ile, Firavun taht ile, Kisra saray ile, Hülâgû taş yüreği ile,

Kayser harabe binası ile, Haccac zulmü ile birlikte anılır.

Namık Kemal'in şiirlerinde Veysel Karanî himmet ile, Hâtem-i Tâî cömertlik ile, Şeyh San'ân Hristiyan bir güzele tutulması ile, Hallâc-ı Mansûr Enel Hakk ve dar ağacı ile, İbrahim Edhem padişahlığı terki ile, Şiblî ise hayret ile birlikte zikredilir.

Olayların geçtiği yer olarak ülke veya şehir isimlerinin şiirde yer alması okuyucuya bahsedilen konunun daha iyi anlaşılması için imkânlar sunar. Kenan, Hz. Yusuf'un doğduğu mekân ile, Çin resim, saç ve misk ile, Mısır Hz. Yusuf ile, Nişabur sabah ile, Babil kuyu ve Harut ile, Hind ve Yemen uzak oluşları ile, İstanbul düşman askerleri ile, Kırım hanları ile, Midilli şairin valiliği ve at ile, Mekke, Medine, Kudüs, Meşhed dinî mekânlar olması yönü ile, Kerbela Hz. Hüseyin'in şehadeti ile, Plevne Gazi Osman Paşa ile birlikte ele alınır. Van, Erzurum, Amid ve Bağdat şiirde sadece isim olarak bulunur. Mekânlar içinde özellikle de Kerbela şiirlerde bol miktarda işlenir.

Gelenekte sevgilinin âşığın kanını dökmek için kullandığı ok, kılıç ve yay Namık Kemal'in Divanı'nda bolca yer alır. Türk'ün sevdiği kız aynı zamanda mahir bir savaşçıdır. Bezm konusu şiirlerde çokça işlenir. Şarapla İlahi aşk, bezm ile de Elest Bezmi kastedilir. Şair, semboller kullanarak tasavvufî remizleri ifade eder. Onun iştretle veya şarapla söylemek istediği şey, maddi anlamdaki yiyip içme veya sarhoşluk veren şarap değil, tasavvufî anlamda kullanılan İlahi aşkın ifade edildiği durumdur.

Şiirlerde alışveriş ile ilgili ifadeler yer verilir. Bu ifadeler genellikle soyut kavramlarla birlikte kullanılır. Bunların bazıları *bâzâr-ı murâd*, *bâzâr-ı sun'*, *bâzâr-ı fenâ*, *çârşû-yı aşk* tamlamalarıdır. Yazı ile ilgili olarak "hatt, nokta, kalem, kâğıt" kelimeleri bulunur. Şair genelde kendisini ve şiirini övmek için sözünün veya kaleminin kıymetini çeşitli şekilde ifade eder. Bazı tipler ve meslek erbabı içinde birçok kişi anılır. Bu kişiler içinde en önemlisi sakidir. O, mecliste olanlara şarap ikram ederek onların İlahi aşk sarhoşu olmalarını sağlar. Onun sunduğu şarabın gerçek mi mecaz mi olduğu bazen bilinmemekle birlikte çoğu zaman İlahi aşk şarabı olduğu tahmin edilir.

Namık Kemal, içinde yaşadığı toplumun sosyal hayatını şiirlerine yansıtır. Divan'da yaşanan dönemle ilgili şahsiyetler, toplumsal olaylar, coğrafi mekânlar, içtimai hayat ve o dönem insanların yaşayışıyla ilgili hususlar, eski geleneğin sınırları içinde verilir.

3. İnsan

İnsan yaratılmışların en şerefli ve kıymetlisi olduğu için her şey onun emrine sunulur. Yaratılış gayesine uyan insan *ahsen-i takvim* ile meleklerin dahi kıskanacağı bir seviyeye ulaşır. Lakin aksi durumda *esfel-i safilin* seviyesine de iner. İnsanoğlunun iki tarafı bulunur. Bir tarafı fiziki yönüdür ki bu tarafı yiyecek ve içeceklerle beslenir diğer tarafı ise onun ruhî yönüdür ki bu yönü aşk ve güzel hasletlerle doyuma ulaşır. Klasik Türk şiiri geleneğinde olduğu gibi Namık Kemal'in şiirlerinde de üç tip insana rastlanır. Bunlar sevgili, âşık ve rakiptir. (Kuzubaş, 2020: 1-53; Kurnaz, 2012: 129-264; Tolasa, 2001: 197-399; Kuzu, 210: 95-96; et-Tin 95/4-5) İnsan kavramı içinde yer alan sevgili, âşık ve rakip şiirlerde çeşitli yönlerden ele alınır.

3.1. Sevgili

Dost, yâr, hub, mahbub, can, canan, nigar, nazende, güzel, şah, fattan, afet, katil, kâfir, zalim, nev-cevan, dilber, dildar, bîmar, sultan, peri, mah (meh), afitab, saki, melek, huri, büt vb. kelimeler sevgili yerine kullanılır. Sevgilinin en belirgin özelliği zalim olmasıdır. Gönlü âşığa karşı katıdır. Rakibe yüz vererek âşığını üzer. Ona merhameti yoktur. Onun canına kastedip yaralar ve öldürür. Âşık, sevgilinin naz göstererek kendisine eziyet etmesini dört gözle bekler. Sevgili güzellik bakımından idealize edilen biridir. Onun bir eşi veya benzeri bulunmaz. O, her türlü eksiklikten münezzehtir. Klasik Türk şiiri ve bu gelenekten beslenen sanatçıda, dinî olanla dinî olmayan unsurlar iç içe verildiği için, bazen sevgilinin gerçek mi yoksa hayal mi olduğu şüphesi oluşur. Fakat şairin verdiği ipuçlarıyla bu mesele çözülür (Kurnaz, 2012: 133-134; Taş, 2018: 1-2). Sanatçının şiirlerinde sevgili, çoğunlukla İlahi aşkın terennüm edildiği sevgili olup ona ulaşmak için âşık, maddi yönünü yok ederek gönlünden dünyaya ait hırsları atar.

Tasavvufi aşkın söz konusu edildiği şiirlerde sevgili Hak Teâlâ'dır. Konusu beşeri aşk olan şiirlerde sevgili ete kemiğe bürünmüş bir kadındır. Vatanın önemini belirtildiği şiirlerde ise sevgili üzerinde yaşanan kutsal vatan toprağıdır. O, geleneğe olduğu gibi sevgilinin kanlı gamzesine can vermeyi arzular:

Cân-fedâ-yı gamze-i hûn-hâr-ı cânânım bana

Bir hayât için sipihrin minneti bjhûdedir (G. 230/3)

Klasik Türk şiiri geleneğinde ve bu gelenekten etkilenen sanatçın şiirlerinde sevgili daima sultana teşbih edilir. Adalet, zulüm, ihsan, bağışlanma ve hediye sultana mahsustur. O ne buyurursa kulları kabul edip ona karşı gelemeler (İpekten, 2018: 171). Yukarıdaki beyitte sevgilinin âşığına cevretmesine neden, onun kan dökücü bir sultan olmasıdır. Eski edebiyatta sevgili taş kalpli olduğu için âşığa devamlı eziyet ederken; bu işte göz, kirpik ve bakışları sevgiliye yardımcı olup onun kanını akıtır. Âşık, sevgiliye aşkını kanıtlamak veya dünyaya ait en önemli varlığı olan canını, onun katil gamzelerine feda etmekten geri durmaz. Onun tek arzusu bir an önce sevgiliye ulaşmaktır. Çünkü o, alçak dünyaya minnet etmeyi beyhude görür. Zira dünyaya güvenilmez. Masivaya ait olan dünya geçicidir. Ona güvenilmez. Dolayısıyla bir can için geçici olana değil, ebedî olan sevgiliye (Hak Teâlâ'ya) cismine feda etmek gerektiği belirtilir.

3.2.Âşık

Âşık, sürekli aşk ve ayrılık acısıyla dert çeken, ah ve feryat eden, kanlı gözyaşı döken, vücudu ve ciğeri kanlar içinde zayıf ve güçsüz düşmüş, yüzü sararıp solmuş, beli bükülmüş olarak verilir. Şair çoğunlukla kendini âşık yerine konumlandırır. Âşığın tasavvufi anlamda ele alındığı örnekler epey fazladır (Kurnaz, 2012: 193). Onunla ilgili şiirlerde kullanılan bazı kelimeler ve tamlamalar şunlardır: *Ehl-i dil, mübtela-yı gam, erbab-ı aşk, hasret-i didar, âşık-ı can-suz, ehl-i istiğna, ehl-i terk, dil-teşne-i aşk...* Klasik Türk şiiri geleneğinde olduğu gibi Namık Kemal'in şiirlerinde de sevgilinin yüzüne hasret olan âşık çaresizdir:

Her lâhzada bin kerre ölür âşık-ı nâcâr

Yâ Rab ne yaman âfet imiş hasret-i didâr (G. 242/7)

Âşık, sevgiliye âşık olduğu günden beri dertlidir. O, sevdiğine kavuşmayı arzulasa da böyle bir şey mümkün değildir. Çaresiz âşık durumunu her an bin kere ölmekle eş değer görür. Sevdaya tutulan birinin en çok isteyeceği şey sevgiliyle bir arada bulunmaktır. Bir zaman sonra âşık, her an onu düşünerek yemekten içmekten kesilir; uykusuz kalarak takatten düşüp rengi solar. Onun derdinin tek çaresi, sevgilinin yanında olmasıdır. Lakin klasik edebiyatın çizdiği sevgili tipinde âşık ile maşuk hiçbir zaman birbirine vasıl olamaz. Sürekli sıkıntı ve eziyetler devam edip gider. Sevgilinin yüzünün özleminin ne yaman bir durum olduğunu âşık, Hak Teâlâ'ya seslenerek arz eder. Elest Bezmi'nde âşığın bir kere gördüğü Hüsn-i Mutlak olan sevgilinin daha sonra görülememesi onu çıldırır. Bir defa göz görüp gönül sevince âşık onu sürekli görmeyi arzular. Fakat onu dünya gözüyle görmek mümkün değildir. Çaresiz kalan âşık, sevgiliye seslenerek bu durumun çok zor olduğunu ifade eder.

3.3. Rakip

Sevgili ve âşıktan sonra ele alınan üçüncü kişi rakiptir. Rakip, âşığın baş düşmanı olduğu için sürekli olumsuz gösterilir. Âşık onu daima çirkin, kötü, zararlı ve zalim biri olarak görür. Fakat sevgili onun gibi düşünmez. Âşığı asıl üzen şey, sevgilinin rakibe yüz vererek ona çok fırsatlar sunmasıdır. Bütün meseleler buradan çıkar. Böylece âşık feryat figan edip talihine küser (Tolasa, 2001: 393). Şiirlerinde sevgili, âşık ve rakibi gelenekteki gibi veren şair, aşağıdaki beyitte ise bu durumdan farklı tutum takınır:

Ağyâr ile ülfet etmek ister

Ben ölmeden ihtimâli yokdur (G. 265/2)

Âşık, sevgiliyi çok sever ve ona hiç kimsenin yaklaşp onunla sohbet etmesini arzulamaz. Klasik Türk şiirinde sevgili, âşığa yüz vermeyip rakiple ilgilenir ve o buna müdahale edemez. Lakin yukarıdaki beyitte âşık, sevgilinin

rakibe yüz verip onunla dostluk kurmasına engel olacağını vurgular.

Namık Kemal “insan” kavramını genelde klasik Türk şiiri geleneğine uygun olarak verir. Sevgili, âşık ve rakibin söz konusu edildiği bu bölümde aşk (f. 428), hüsn (f. 125), yâr (f. 120) ve muhabbet (f. 74) kelimeleri yoğun olarak kullanılır. Bu gelenekte sevgili, âşığa daima eziyet eder; âşık, sevgiliden zulüm görür; rakip ise âşığın sevgiliye kavuşmasına engel olur.

4.Tabiat

Hak Teâlâ, bilinmek ve kendi güzelliğini göstermek için kâinatı ve içindekileri yaratır. Tasavvuf anlayışında kâinatın ve tabiatın yaratılmasının özünde aşk olduğu görüşü bulunur. Kozmik unsurlar gökte ve uzak olmaları yönleriyle pek çok benzetme içinde ele alınır. Zaman genellikle geçici olması yönüyle işlenir. Dört unsur içinde yer alan su, toprak, hava ve ateş değişik şekilde verilir. Hayvanlar ve bitkiler çeşitli benzetmeler içinde sunulur. Şiirlerde hayvan ve bitkiler içinde ahu, bülbül, pervane, servi ve gül bol miktarda ele alınır (Kurnaz, 2012: 265-337; Pala, 2018: 149-150; Tolasa, 2001: 401-496; Kuzu, 2010: 129; Şentürk, 1984: 131-180). Namık Kemal kozmik unsurları ve özellikle de feleği gelenekte olduğu gibi şiirlerine yansıtır. Felek yörüngesinde ters döner ve diğer gökleri de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Bu nedenle insanların bahtlarının aksi olmasına neden olur. Aşağıdaki beyit bu durumu örneklendirir:

Bize vâcib KEMÂL eفزâyîş-i sabr u metânetdir

Felek de her cefâsın eylesün müzdâd lazımsa (G. 26/9)

Atlas feleği dönerken diğer gökleri de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Kendi istikameti dışında dönüş zorlanan felekler, insanların bahtları, sevinç ve refahları üzerinde değişken ve ters durumlar ortaya çıkarır. Felekler üzerinde şikâyet edilmesinin nedeni budur. *Dönek felek, kahpe felek* gibi şikâyetin temeli dokuzuncu felek olan Atlas feleğinin ters dönüşü nedeniyledir (Pala, 2018: 149). Şair, felekten gelen her türlü cefaya dayanıp tahammül göstererek ona cevap verir. Çünkü felek ters döndüğü için insanlara ve özellikle de şairlere zulmeder. Namık Kemal, beyitte feleğe boyun eğmeyeceğini dile getirir. Bela ve eziyet ne kadar çok olursa olsun, şair hiçbir zaman bu duruma boyun eğip kendini acındırmayacağını belirtir. Ona göre felekte ne kadar cefa varsa, kendisinde de o kadar sabır ve metanet bulunmaktadır. Gelenekte olduğu gibi şair de bela ve musibetleri kadere yükleyip günah kazanma durumuna düşmek istemez ve bu nedenle feleği suçlar.

Dört unsur (anasır-ı erbaa) yani su, ateş, hava ve toprak Namık Kemal’in şiirlerinde gelenekte olduğu gibi işlenir. Şair, aşk yüzünden yanan gönlünden hâsıl olan ateşi gözünden yaş olarak döker:

Ne âteş hâsıl etmiş aşk bilmem kalb-i pâkimde

Ki âbı nâr eder te’sîri çeşm-i girye-nâkimde (G. 82/1)

Ham maddesi su olan gözyaşı, âşığın aşk ile yanan gönlünü söndürmek için durmadan akar. Lakin gönlün ateşi bir türlü sönmez (Abbasoğulları, 2017: 131). Klasik âşık tipinin özelliklerinden biri de sevgiliye kavuşamamanın verdiği hüznle kanlı gözyaşını sürekli dökmesidir. Seven insanın yüreği temizdir. Çünkü orada sevilenden gayrı hiçbir varlık bulunmaz. Âşık, sevdiğinden yüz göremeyip ona ulaşamayınca, kavuşma iştiağı yerine aşkın vermiş olduğu ıstırapla ateşli ahlar gönülde kendine yer bulur. Aşk iki kişiliktir. Biri çok sevip diğeri ona yüz vermezse, aşk yüz göremeyeni yakıp yıkar. Yürek ateş yeridir. O, sevgilinin yumuşamayan gönlünü yumuşatmak veya içindeki aşk ateşinin hararetini dışarıya atmak için ağlar. Gözyaşı yürekten geldiği için ateşli ve sıcaktır.

Sanatçı şiirlerinde kuşlardan bülbül, Hüma, Anka, kumru, papağan, karga, şahbaz, tavus, ukab; dört ayaklı hayvanlardan ahu, at, aslan, köpek, deve ve eşek; böcek ve sürüngenlerden pervane, örümcek, karınca, yılan, semender ve nehengi söz konusu eder. Namık Kemal, klasik Türk şiiri geleneğinde olduğu gibi kendisini bülbüle, sevgiliye de güle benzetir:

Bülbül-i tab’ım o gül-rû eyleyince nağme-sâz

Tutdu NĀMIK bāğ-ı dehri güft ü gū-yı nevbahār (G. 257/9)

Klasik Türk edebiyatında kuşlar içinde adı en çok anılan bülbüldür. Bu edebiyatın en önemli iki motifinden biri olan gül ile bülbül, âşık ile sevgiliyi sembolize eder. O inleyen, ağlayan, feryat figan eden, gözyaşı dökken bir âşık gibidir. Gül ise nazlı, vefasız ve zalimdir (Kurnaz, 2012: 315). Şair bu beytinde geleneğe uygun şekilde hareket eder.

Pervane, örümcek, semender, yılan, karınca, neheng şiirlerde böcek ve sürüngen olarak yer alır. Bunlar içinde özellikle de pervane çokça anılır. Şiirlerde kendisini ateşte yakması yönüyle âşık ile ilgi kurulmasına neden olur. Şair, gelenekte bolca kullanılan pervane, çerağ misaliyle kendisinin de sevgilinin güzelliği karşısında tıpkı pervane gibi yandığını iddia eder:

Şevk-i dîdârıyla mahv-ı cān edüp pervâne-vār

Ol çerāğ-ı hüsne yana yana kıldım elvedā (G. 418/3)

Beyitte Türk şiirinde bolca bahsi geçen şem ve pervane aşkı anılır. Âşığa karşılık gelen pervane, geceleri ışık veya ateşe ilgi gösterdiği için yanarak can veren küçük kanatlı böcektir. O, ateşten çıkan ışığın cezbisine tutularak ona ulaşmak için canını verir. Sevgilinin yüzünün ışığına vasıl olmak için âşık da pervane gibi canını onun yoluna feda eder (Şenödeyici, 2014: 13). Fakat yanışta tıpkı mumun pervaneye ilgisiz kalması gibi sevgili de âşığa ilgi göstermez. Âşık, sevgiliden gelecek her türlü eza ve cefaya sabırla tahammül etmesine rağmen, sevgili bazen âşığa cevretmekten dahi uzak durup ona ilgi göstermez. Âşık, sevgilisi uğrunda maddi varlığı olan canından vazgeçerek onda kendisini yok eder.

Türk edebiyatında tabiatla görülen ve şiire yansıyan çiçeklerin ve ağaçların estetik birer kullanıma kavuşması, Türklerin göçebe yaşam tarzından yerleşik yaşam tarzına geçmeleriyle mümkün olur. Bu geçişin maddi göstergesi de yerleşik hayatla birlikte görülmeye başlanan ve sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası hâline gelen bahçe kültürüdür (Açıl, 2015: 5). Kaplan, bitkiyi statik bir varlık olarak görüp yerleşik medeniyetle ilgili olduğunu vurgular. İslamiyet'in kabulünden sonra Türkler yerleşik medeniyete geçtiği zaman hareketin yerini bitki ve plastik sanatların durgunluğu alınca varlık gözlemlenen, üzerinde fikredilen bir nesneye dönüşür (Kaplan, 1996c: 148). *Göçebe devrine ait eserlerde hayvanın oynadığı role karşılık, yerleşik medeniyet devrine ait eserlerde bitkiler ön plana gel(ir)* (Kaplan, 1995b: 208). Ağaçlar içinde servi, çiçekler içinde ise gül şiirlerde çokça kendisine yer bulur. Şiirlerde ağaçlar içinden servi, sidre, tuba, söğüt ve sanevber üzerinde durulur. Namık Kemal, sevgilinin boyunun uzun olmasını klasik Türk şiiri geleneğinde bolca kullanılan servi ağacı üzerinden verir:

Kāmetin ol serv-i serkeşdir ki ermez tā ebed

Dest-i âşüb-ı kıyāmet gūşe-i dāmānına (G. 42/4)

Şair, ağacı bilinen fiziksel varlığıyla verme fikrinde değildir. Onu tecride tabi tutarak yansıtır. Ağaç müşahhas bir varlık olarak değil mücerret bir motif olarak verilir. Servi sadece bir ağaç olarak mücerret bir motif olarak sunulur (Çetin, 2012: 14). Servi, Allah'ın birliğini yansıtır veya mecazen boy olarak sevgilinin boyu yerine kullanılır. Sevgilinin başı dik ve servi ağacı olarak resmedilen boyu uzundur. Onun boyunun uzunluğuna hiçbir varlık ulaşamaz. Kıyametin karışıklık eli dahi onun eteğinin ucuna yetişemez. Çünkü onun boyu kimsenin yetişemeyeceği uzunluktadır. Burada kastedilen sevgili hakiki sevgilidir ki onun boyunun uzunluğuna hiçbir varlık yetişemez. Âşık, onun boyunun uzunluğunu sürekli erişilmez olarak görür.

Türk milleti çiçeklere değer verip onu hemen her alanda kullanarak eşyaya zarafet katar. Şiirlerde gül, gonca, nergis, lale ve sümbül üzerinde durulur. Türk toplumunda olduğu gibi her toplumda gül sevilerek kendine özel bir yer edinir. Böylece sanatçıların eserlerinde ilk akla gelen çiçek olur. Şair, Divan'ında gelenekte olduğu gibi gülü çokça kullanır. Pek çok nedenle şiire söz konusu olan gül, genelde bülbül ile birlikte anılır:

Handesi bîdār eder ol gül görünse hābda

Gülşen-i hasretde NÂMIK nâle-ger bir bülbülüm (G. 151/6)

Şair, sevgiliyi resmederken benzetme unsurunu bitkiler dünyasından alır. Servi, gül, lale, nergis vb. çiçeklerden faydalanır. Bu sadece Namık Kemal'e has bir tutum değildir. Bütün klasik Türk şiirinde bitkiler âleminde alınma hayaller mevcuttur. Bitki statik bir nesnedir ve yerleşik medeniyetle ilgilidir (Kaplan, 1996c: 148). Yukarıdaki beyitte gül ile bülbül aşkına gönderme yapılır. Şiirin başlıca mekânı gül bahçesidir. Çiçek bahçesinde en nadide çiçekler yetişir. Bunlar arasında en kıymetlisi güldür. Birçok yönden gül ile sevgili arasında ilgi kurulur. Sevgilinin güzel yüzü güle benzetilir. Âşık, gül gibi pürüzsüz al ve taze olan yanağa vurgundur. O, gül yüzlü sevgiliyle görüşemediği için onu sürekli hayalinde canlandırır.

Namık Kemal, şiirlerinde kâinatta ve tabiatta bulunan unsurları Klasik Türk şiiri geleneğinde olduğu gibi verir. Onun şiirlerinde felek insanların talihlerini olumsuz yönde etkiler. Sevgilinin yüzünün parlaklığı ve ulaşılmazlığı ay veya güneşe teşbih edilir. Anasır-ı erbaa gelenekte olduğu gibi işlenir. Şiirlerde hayvanlar ve bitkiler de söz konusu edilir. Kuşlardan bülbül, dört ayaklılardan ahu, böceklerden pervane, çiçeklerden gül, ağaçlardan servi çokça anılır. Bu da sanatçının kendisinden önceki edebiyat geleneğini iyi bildiği ve eleştirmesine rağmen bu gelenekten yararlanmaya devam ettiğini gösterir. Bülbülün hürriyete âşık olması eski gelenekte görülmeyen bir kullanım olarak yer alır.

5. Sosyal Temalar

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum bazı sanatçıların şiirlerinde sosyal temaları işlemelerini sağlar. Devletin yıkılma tehlikesiyle baş başa kalması vatana bakışı değiştirir. Vatan, sevgilinin bulunduğu yerden ziyade artık uğruna ölünecek kutsal bir varlık olarak değerlendirilir. Hürriyet ise bir başkasının hakkına girmeden kişinin özgürce iş görmesidir. İslam medeniyetinde din temel alındığı için milliyet kavramı çoğunlukla göz ardı edilir. Fransız İhtilali ile birlikte milletlerin kendi millî çıkarlarını öne çıkarmaları, aynı topraklar üzerinde yaşayan insanların millî birlik içinde olmalarını kolaylaştırır. Klasik Türk edebiyatı döneminin insanı genelde aciz, kadercı ve kendini olayların akışına bırakarak mücadele edemeyen bir özelliğe sahiptir (Emiroğlu, 2019: 238-242; Birinci, 1998: 47-58; Emil, 1988: 11-24). Namık Kemal, ilk döneminde eski insan tipini şiirlerine yansıtırken ikinci döneminde ise eskinin uyuşuk insanından farklı olarak isteyen, çalışan, mücadele eden ve olumsuz durum karşısında geriye dönmeyen insan fikrini şiirlerine yansıtır.

Şair vatan, millet, hürriyet ve iradeli insan kavramlarıyla klasik Türk şiiri geleneğinden farklı olarak toplumsal gayeleri şiire yansıtıp milleti uyandırmayı amaç edinir. O, bu konuları şiir dışında diğer edebî türlerde de ele alır. Sanatçının, *daha genç yaşta devrinin meselelerine karşı uyanık olduğunu, şiiri sosyal fikirlerini ifade için bir vasıta olarak* (Kaplan, 2014d: 55) gördüğü müşahede edilir. Onun Londra yıllarında olgunlaşan vatan, millet ve özgürlük duyguları yurda dönünce meyve vermeye başlar (Mardin, 1974: 264). Bu bölümde *tarihimizde vatan, millet, hürriyet gibi sözlerden ilk defa söz eden ve ölünceye kadar da mukaddes bildiği bu değerlerin mücadelesini yapan Namık Kemal(de)* (Uçman, 1988: 225) vatan, hürriyet, millet ve iradeli insan kavramlarının şiirlerine ne şekilde yansıdığı üzerinde durulacaktır.

5.1. Namık Kemal'in Şiirlerinde Vatan

Klasik Türk şiirinde vatan, daha ziyade sevgilinin doğduğu ve bulunduğu yer olarak bilinir. XIX. asırda toprak kayıplarının artmasıyla birlikte vatan üzerinde yaşanan ve uğruna ölünecek kadar kıymet verilen bir toprak parçası olarak görülmeye başlanır. Bu dönem sanatçıların özellikle de Namık Kemal'in ikinci dönem şiirlerinde vatan konu olarak önem kazanır. Şair, "Vatan Şarkısı"nda vatani söz konusu eder:

*Âmâlimiz efkârımız ikbâl-i vatandır,
Serhaddimize kal'a bizim hâk-i bedendir,
Osmanlılarz ziyetimiz kanlı kefendir,
Gavgâda şehâdetle bütün kâim alırız biz,*

Osmanlılarız can veririz nâm alırsız biz (Ş. 1/1)

Bolayır, Namık Kemal'in vatana verdiği önemi şöyle vurgular: *Vatan yolunda hayatın, ailenin, namın, şöhretin, hiçbir mevcudiyetin zerre kadar hüküm ve ehemmiyeti yoktu. Kemal vatanın en küçük hayrı için her şeyini birden fedaya daima hazır idi* (Bolayır, 1992: 107). Yukarıdaki mısralarıyla şair, Türk milletine bir vatan sevgisi bilinci aşlamayı amaçlar. Osmanlı erlerinin en büyük amaçlarının vatanın ikbali olduğu ve bunun için gerektiğinde kanlı kefenlerini giyebileceklerini belirtir. O, yazdığı bir mektubunda *Gayret edin ki Osmanlı gibi dünyayı titreten bir millettense olduğumuzu ispat edelim! Analarımız bizi bugün için doğurmuştur. Ölümden niçin korkmalı, fani dünyada kim kalmış ki biz kalalım* (Tansel, 2013a: 63). Gazi Mustafa Kemal, *Vatanın kurtuluşu ve istiklali için ölmeyi bu günkü nesle Namık Kemal öğretti* (Sav, 2001: 17) diyerek sanatçının gelecek nesle vatan uğruna ölme ülküsünü kazandırdığını ifade eder.

5.2. Namık Kemal'in Şiirlerinde Hürriyet

Tasavvufi anlamda hürriyetin kişinin nefsinin öldürdükten sonra kendisini Allah'a teslim etmekle olacağı inancı bulunur. Namık Kemal, ikinci döneminde temel hak ve hürriyete dayalı kişisel ve siyasi özgürlüklerin hepsini ister (Önberk, 1993: 110). O, Batı'da olduğu gibi kendi vatanında da insan hak ve hürriyetinin yerleşmesini arzular (Banarlı, 2004: 894). Çünkü *kanunların geçerliliği olmayan bir yerde insan hürriyetinden söz etmek mümkün değildir* (Kanter, 2001: 621). Hürriyet ile zalimliğin yan yana olamayacağına, zulümle hürriyetin yok edilemeyeceğine inanan şair, aşağıdaki beyitte hürriyetin âşığı olduğunu dile getirir:

Ne efsünkârımişsin âh ey dîdâr-ı hürriyet

Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten (K. 1/27)

Sanatçı, kendisini mukaddes bir davaya adayan birinin (Kolcu, 2014b: 36) üslubuyla konuşur. *Kansız, ihtilâlsiz hürriyete kavuşma özlemini dile getirdiği* (Göçgün, 1999: XXXII) "Rüya" sında belirttiği hürriyetle ilgili benzetmelerde; *Bir rüya gördüm, öyle hayale bin hakikat fedadır. Pek az zaman sürdü, öyle temaşanın her dakikasına bir ömr-i beşer kurban olsun* (Kaplan vd., 1993a: 254) diye övdüğü hürriyet onun için önemli bir kavramdır. Bu beyitte hürriyetin yüzü istiare yoluyla genç bir kıza karşılır. Daha önceki şiir geleneğinde Leyla, Şirin veya Züleyha için var olan güzel yüz kavramı, artık hürriyet için kullanılır. Sanatkâr, bu dönemde bireysel temaların yanında sosyal meseleleri de ele alır. Bu sebeple hürriyet şiirde güzel bir kız olarak resmedilir ve o da yeni yetme genç gibi ona âşık olur.

5.3. Namık Kemal'in Şiirlerinde Millet Fikri

Türk milleti ile ilgili birçok unsur klasik Türk şiirinde bulunur. Bu unsurlar olumlu olduğu gibi olumsuz olarak da kendisine yer bulur. Milliyetçilik fikrinin bütün Avrupa'yı sardığı ve el altından imparatorlukları tehdit ettiği bir zamanda, Namık Kemal'in kavmiyetçi bir milliyetçilik yapması veya bunu ondan beklemek pek akıl kârı değildir. Doğrudan milliyetçilik olmasa da onun yazılarının iç âleminde dışarıdan Osmanlı milliyetçiliği gibi görünen bu heyecanın ruhunda, bir Türk milliyetçiliği bulunduğu ortaya çıkar. Sanatçının en büyük amacı parçalanmak üzere olan devleti, bir arada tutmak ve tekrar güçlü olunan dönemlere dönmektir. Bunun için Osmanlılık siyasetini güder. Her ne kadar sanatkâr, Osmanlı sözünü bol miktarda ele alsada fırsat düştükçe Türk ismini kullanır. Türk'ün ve Türklüğün büyüklüğünden bahsetmesi gözden kaçırılmaması gerekir (Banarlı, 2004: 893). Rıza Nur'a göre Namık Kemal Türkçüdür. Anadolu'ya Türkistan adını verir. Dilin sadeleşmesine, hece vezninin kullanılmasına bilfiil çalıştığı gibi bunu da öğütleyen yazılar yazar. Tiyatro ve romanlarının konusunu Türk tarihinden ve yaşayışından alır. O dönemde millet kelimesi resmi ve genel olarak Osmanlıları ifade etse de o, birçok defa Türk kelimesini kullanır. Hikâye ve tiyatrolarına Acem ve Arap mevzularını almayıp Emir Nevruz, Harzemşah, Cezmi, Fatih, Yavuz gibi kişileri *Zavalı Çocuk, Vatan Yahut Silistre* vb. Türk hayatından olayları alış ve Türk mevzularını seçişi onun Türkçü olduğunun delilleridir (Rıza Nur, 2017: 548). O, her vakit şiirlerinde Türk milletine kıymet verir:

Biz ol âli-himem erbâb-ı cidd ü ictimâdız kim

Cihân-girâne bir devlet çıkardık bir aşiretten (K. 1/16)

Biz zamirini kullanan şair, kolektif bilinçle devletini över. O, beyitte kullandığı biz zamiriyle şiire samimiyet katar. Milletin hamiyetli, çalışkan ve güçlü kişiler oldukları için küçük bir aşiretten dünyaya hükmeden büyük bir devlet çıkardığını vurgular. Bu devlet kurulurken yaşanan zamanın ve çevrenin olumsuzluğuna rağmen, Osmanlı Türkleri samimiyetle çalışarak bıkmadan yollarına devam ederler. Sanatçı, geri planda nereden gelinip nereye gidildiğinin bilinmesini ister. *Geçmiş, ancak kendisiyle ilişki içinde olunması hâlinde ortaya çıkar* (Assmann, 2018: 39). Devir yıkılmaya doğru gidilen dönemdir. O da Türk milletinin nereden geldiğini unutmaması için halkı uyandırmaya çalışır. O, yükselme dönemine nasıl ulaşıldığını bir kez daha hatırlatır. Tembelliği ve boş vermeyi bir kenara bırakarak bir Türk'e yaraşır şekilde davranılması gerektiğini düşünür.

5.4. Namık Kemal'in Şiirlerinde İradeli İnsan

Klasik Türk şiiri geleneğinde âşığın iradesini sevgili için yok etmesi beklenir. Bu şiir geleneğinde insan sevgili karşısında iradesi elinde olmayan biri olarak sunulur. Âşığın iradesi sevgilidir ve o ne isterse âşık onu yapar. Âşığa düşen sevgiliden gelen her türlü cevr ve cefaya katlanmak ve aşkında ısrar etmektir (Batislam, 2016: 82; Kurnaz, 193-195: 2012; Tolasa, 298-308: 2001). Namık Kemal, ilk dönem şiirlerinde kendisinden önceki insan telakkisini şiirlerinde işlemeye devam eder. Lakin o, ikinci döneminde insan iradesinin önemini anlayıp şiirlerinde önceki gelenekten farklı bir anlayışla iradeli ve kendisine inanan insanı göz önüne serer. Davasına inanan ve bu davaya milletini inandıran insan, iradeli ve iradesinin semeresini en sonunda elde eder. O, insan iradesine veya insanın tabiata hükmetmesine dikkat çeker:

Felekden intikâm almak demekdi rehl-i idrâke

Ediüp tezyîd-i gayret müstefid olmak nedâmetden (K. 1/9)

Çalışmanın önemi üzerinde duran şaire göre iradeli insan boş boş oturup hayaller kurmaz. Tembel veya miskin değildir. İradeli insan, planlarına sadık kalır ve hata yaptığı zaman dahi pes edip geriye adım atmaz; hatadan dersler çıkarıp çalışarak hedefine dosdoğru gitmeye çalışır. Sanatkâr miskinlikten haz etmez. *Ona kadar Türk edebiyatında insanın acizliği ve çaresizliği yahut zayıflığı vurgulanırken, o yeni bir sesle insanın güçlü olduğunu, tek başına büyük işler başarabileceğini haykırır* (Emiroğlu, 2019: 241). Daha önceki insan tipinde felekten intikam almaya insanın gücünün yetmeyeceği anlayışı eserlere yansır. Felek aksi ve ters olduğu için kişinin her işinin ters gitmesinin sebebi olarak görülür. O ise feleğe kafa tutarak elinden geldiği kadar gayret gösterir. Herhangi bir hatada ise nedamet gösterip geriye adım atmaz.

Vatanın zor durumda olduğunu gören Namık Kemal, beşeri ve ilahi aşk kadar olmasa da vatan aşkını şiirlerinde ele alır. Sosyal temalar içinde leksikolojik verilere göre en yüksek frekans değeri vatan (f. 108) kelimesine aittir. Hürriyete ehemmiyet veren sanatçı, bu sözcüğü (f. 18) defa işler. Şiirlerinde millet ve millet ile kelimeleri (f. 46) defa kullanır. Şairin millet kelimesinden Türk'ü, Osmanlı Devleti'nde bulunan milletleri ve Müslümanları kastettiği görülür.

6. Namık Kemal'in Şiirlerinde Eski Yeni Meselesi

Osmanlı sultanları ve devlet adamları, Osmanlı Devleti'nin Viyana bozgunuyla başlayan gerilemesini sonlandırmak için kendilerinden daha ileride bulunan Avrupa'yı örnek alma yolunu seçerler. Yeni medeniyetin birçok alanda varlığını hissettirmesi ile eskinin yıkılması gerektiği düşüncesi hâsıl olur. Bu sebeple eskiye ait ne varsa tenkit edilmeye başlanır. Şeyh Galib'den sonra duraklayan klasik Türk edebiyatı, yeni bir atılım yapamadığı için eski gücünü kaybeder. Bu durumu gören Namık Kemal, eski edebiyatı muhteva, şekil ve dil yönüyle eleştirir. Tenkitlerinde söyledikleriyle şiirlerine yansıyanların doğru orantıda olmadığı, şiirleri muhteva, şekil ve dil yönünden incelenince açığa çıkar (Özgül, 2014; Bilgegil, 2014; Erbay,1997).

Tanzimat edebiyatı ile birlikte yeni şiirin ilk örneklerini verenlerin hepsi klasik Türk edebiyatı kültürüyle yetişip o gelenek içinde şiir yazan ve ona karşı çıkan kişilerdir (Enginün-Kerman, 2011: 27). Bu bölümde Namık Kemal'in

şiiir hakkındaki görüşleri muhteva, şekil ve dil açısından incelenecektir.³

6.1. Muhteva

Namık Kemal, klasik Türk şiirinde akla ve mantığa uygun olmayan tarzda abartma yapıldığını savunur. Böyle demekle birlikte münekkit bizzat kendisi eleştirdiği duruma düşer:

Baht-ı siyâha gelmedi bir zerre incilâ

Etdim cihânişu 'le-i âhımdan âfitâb (G. 48/4)

Sanatçı, klasik Türk şairleri gibi kötü bahtından şikâyetçi ve talihinin hiçbir zaman kendisine gülmediğinden mustarıptır. Âşık, siyah bahtından dolayı ahından çıkan alev in ışığının adeta dünyayı aydınlattığını söyleyerek gulüv seviyesinde abartma yapar.

Eski edebiyattaki akla ve mantığa uygun olmayan benzetmeleri tenkit eden Namık Kemal, şiirlerinde akıl ve mantığa uymayan pek çok teşbih kullanır:

Dil nâzır olur kûyına dağ-ı tenimizden

Firdevs-i tecellâ görünür revzenimizden (G. 173/1)

Âşık, yaralı gönül penceresinden sevgilisinin cennet gibi mahallesini gözlemler. Sevgilinin semti cennete, yaralı gönlü ise pencereye benzetilir. Münekkidin şiddetle eleştirdiği benzerlik ilgisinin tabiata ve mantığa uygun olmaması hususunu bu beyitte çığnediği görülür. Aynı zamanda yukarıdaki beyitte gulüv derecesinde mübalağa mevcuttur.

Sanatçı, eski ve yeni tarzda yazdığı şiirlerinde eski hayal sistemini kullanır. Lakin eleştirilerinde *eski edebiyatın her şeyden önce hayal sistemine karşı çıkmıştır. (...) Bu bakımdan hayata ve hakikate uyan şiir(den)* (Kolcu, 2010: 26) yana olan şair, klasik Türk şairlerinin hayallerini şiddetli bir şekilde eleştirir. Fakat pek çok beytinde savunduğu fikre aykırı davranır:

Reng alur gonca-i Cennet leb-i handânından

Havf eder nâr-ı cahîm âteş-i hicranından (G. 171/1)

Beyite göre cennetin goncası, sevgilinin gülen dudağından renk alır. Cehennem in şiddetli yanan ateşi ise ayrılık ateşinden korkar. Cennetin goncasının sevgilinin dudağına benzetilmesi, ayrılık ateşinin cehennem in ateşinden şiddetli olması hayalde aşırılığa gidildiğini gösterir. Bütün bunlar şairin hayallerinde bahsettiği gibi akla, mantığa ve tabiata uygun hayalleri seçmediğini kanıtlar.

Münekkit, klasik Türk edebiyatının mazmunlarını akla ve fenne uygun bulmayarak deli saçması olarak görür. Lakin bizzat kendisi Divan'ı boyunca bu edebiyatın ortak mazmunlarını işlemekten geri durmaz:

Ben ol feyz-i neşim-i gülşen-i berd ü selâmım kim

Halîlullah alur büy-i mahabbet gül-sitânımdan (K. 7/3)

Bu beyitte Hz. İbrahim'in (a.s.) Nemrut tarafından ateşe atılma olayına telmih yapılır. Şiirde *berd ü selâm* mazmunu kullanılır. Hak Teâlâ'nın buyruğu neticesinde ateş Allah dostuna "serin ve selametli" olur.

Münekkit, sanatçıların şahsi emelleri için methiye yazmalarını doğru bulmaz. Fakat kendisi doğru bulmadığı yanlışa düşer. Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışına iki tarih düşürür:

Eyleyüp bir şâh-ı kudsi-tıyneti şâh-ı cihân

Etdi ihya âlemi lutfi Hudâ-yı Müste'ân

³ Bu bölümde Erdoğan Erbay'ın kullandığı tasnif örnek alınacaktır. bk. (Erbay, 1997).

Ben de bir târih-i bî-hemtâ düşürdüm NÂMIK'â

Kıldı izzetle cülûs Abdülazîz-i kâm-rân (T. 3)

Şair, Sultan hakkında yazdığı tarihinde övgüde ileri gider ki bu iddia ettiği duruma düştüğünü gösterir. Fahriye yazmayı *edepsizlik* olarak gören sanatçı pek çok beyitte özellikle de “Kıta-i Fahriye” adlı kasidesinde kendisini bolca över:

Benim ol mîzbân-ı bezm-i Hakk-cüyân-ı hikmet kim

Verir mîhr-i tecellî şü'le şem'-i hanedanımdan (K. 7/38)

Namık Kemal, şiirlerde şarap ile ilgili kelimelerin kullanılmasını hoş karşılamaz. Fakat şiirlerinde bu sözcük ile ilgili kelimeleri pek çok defa ele alır:

Bir aceb meyhâne-i aşkım ser-â-pâ neş'eyim

Âb ü hâk-i rûzgârımdan gelür bû-yi şerâb (G. 57/4)

Şair, “Sâkinâme” kasidesinde *meyhane* ve *şerâb* kelimelerini sürekli tekrarlar. O, şarap ile ilgili kelimeleri ele alarak tenkit ettiği durumu çiğnemiş olur. Muhteva bölümünde münekkidin klasik Türk edebiyatında eleştirdiği tüm hususları kendi şiirinde kullandığı görülür.

6.2. Şekil

Münekkit, klasik Türk edebiyatını tenkit ettiği dönemlerde aruz veznini Acem vezni olarak görüp şiirlerinde hece veznini dener. Fakat hecede istediği müzikaliteyi bulamayınca tekrardan çok iyi bildiği aruz veznine döner. Şair, aruz veznini şiddetle eleştirmesine rağmen birkaç şiiri dışında geri kalanlarını aruz ile yazar. Serbest ölçüyle herhangi bir şiiri bulunmaz.

Namık Kemal, kafiye'nin şiiri ve şairi sınırladığını iddia edip kafiye'yi eleştirir:

Bugünkü fikrime göre, bizi, Türkçede istediğimiz gibi şiir söylemekten men eden vezin değil, kafiye'dir; çünkü lisanın istidâdı, efâ'il ü tefâil tarzında şiire ne kadar mügayir ise, redifsiz kafiye bulmağa, andan kırk kat ziyade mugayyir. Mahbûs bulunduğum sırada kafiye'yi terk ile vezni ihtiyaç yolunda çığır açmak istedim (Tansel, 2013b: 378).

Sanatçı, Türkçede istenen şekil ve seviyede şiir yazılamamasının nedeni olarak kafiye'yi görür. Arap alfabesinin bütün harfleriyle gazel yazma geleneğine uyan şair, eleştirdiği redif ve özellikle de kafiye kullanımına geleneğin belirlediği tarzda şiirlerinde yer verir.

Münekkit, “Tahrib-i Harâbât”ta nazım şekillerini tenkit eder. O, eleştiriye kasideden başlar. Ona göre eski edebiyatta yer alan kasideler fenne uygun değildir. Kasidelerde bulunan mazmunları *vehm* ve *zünûn* olarak görüp akla uygun olmayan saçma sapan sözler diye niteler:

Türkîde kaside görmedim ben

Beş beyti bile mutâbık-ı fen

Mazmûnları vehmdir zünûndur

Akla göre âdetâ cünûndur (T.H. 26-27)

Kasidenin ardından mesnevi nazım şeklini eleştirmeye geçen münekkit, kasidedeki sert üslubunu mesnevi için kullanmaz. O, mesneviden sonra gazele geçer ve gazel hakkında olumsuz ifadesi bulunmaz.

Namık Kemal, belli tarihten sonra klasik Türk şiirini acımasızca eleştirir ve onun yerine yeni bir edebiyatın bina edilmesi gerektiğine inanır. Lakin nazım şeklinde çığır açmak yerine Hamit'e *peyrevilik* yapmak amacıyla olduğunu belirtir. Çok az sayıda Batı tarzı nazım şekilleri ve hece ile yazılan şiirleri bulunur. Neredeyse Divan'ının

tamamına yakınında eski nazım şekillerini kullanır.

Nazire yazmayı hoş karşılamayan sanatçının pek çok şiirinin nazire olduğu görülür. Aşağıdaki “bana” redifli gazelini Nailî’den tanzir eder:

Böyle bin cevr ile kasdın n'olsun ey hünî bana

Kendi lutfundur veren bu cân-ı mahzûnu bana (G. 9/1)

gazeli de Nailî’nin;

Sen verüp sünâriyet bu cân-ı mahzunu bana

Senden ayrılmak hemen ölmekdir ey hünî bana

gazeline naziredir.

Soğukömeroğulları, *edebiyat(ın) dış öğelerle değil, bizzat eserin iç dinamikleri ile incelenme(si)* (Soğukömeroğulları, 2010: 173) gerektiğini belirtir. Namık Kemal’in şiirlerinin şekline bakılınca birçok araştırmacının ifade ettiği gibi o, şiir alanında genel olarak yenici bir şair değildir. Belki birkaç şiirinde yeni nazım şekillerini ve hece ölçüsünü denemiştir. Fakat bu onu şekilde yenici yapmaz.

6.3. Dil

Münekkit, klasik Türk şiirinde sanat gayesiyle kelimenin süslenmesine karşıdır. Şairlerin Acem şiirini taklit etmelerinden dolayı anlaşılamadıklarını savunur. Onları Arapça ve Farsça dillerinden kelime alıp dili ağırlaştırdıkları için tenkit eder. Her ne kadar klasik Türk şiirinin dilini, ağır olduğu için eleştirse de kendi şiirinde çoğunlukla dilinin sade olmadığı görülür:

Bahr-i mevvâc-ı kiramı güher-i şefkat ü cûd

Mihr-i Feyyâz-ı ma'âlî eser-i lutfu kerem (K. 2/23)

Namık Kemal, şiir dilinde Farsça kelime ve tamlamaların yoğun olarak kullanılmasını hoş karşılamaz. Fakat kendisi yakındığı durumdan kaçınmaz, beyitlerde ikili veya üçlü Farsça tamlamaları yoğun olarak ele alır. Yukarıdaki beyitte Farsça tamlamaları bolca kullandığı görülür. Bu durum onun şiirinin yeterince anlaşılmasına neden olur.

Tanzimat Dönemi’nde klasik Türk şiirinin dilinin sade olmadığına dönük ilk eleştiri yapan kişi Namık Kemal’dir. Ona göre sadeliği bozan en önemli unsur gereksiz yere yapılan süslemelerdir. Eski şiir ilhamını Arapça ve Farsçadan aldığı için gerekli gereksiz her fırsatta sözü süsleme lüzumu hisseder. Gelişimini bitirmiş bu iki edebiyattan ne olursa olsun alınan amacına uyan veya uymayan tarzda kullanılan sanatlar sonucunda eski Türk şiiri sadelikten uzaklaşır (Erbay, 1997: 287). Onun birçok kasidesinde veya gazelinde bu anlayışa aykırı hareket ettiği görülür:

Ebrüvânındır nişân-ı Kabe Kavseyin-i Cemâl

Âsitânındır harîm-i kurb-ı Ev-ednâ bana (G. 5/8)

Klasik Türk şiirinin dilini eleştiren münekkidin bizzat kendisinin şiirlerinde genellikle sade bir dili kullanmadığına şahit olunur. Hece vezniyle yazılmış az sayıdaki şiirlerinin aruz ile yazılan eski tarz ve Batı tarzı nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerine göre daha sade olduğu görülür. Kasideler diğer nazım şekillerine göre daha ağır bir dille yazılır. Sosyal içerikli bir şiir olan “Besâlet-i Osmaniyye ve Hamiyyet-i İnsaniyye” (Hürriyet Kasîdesi) adlı kasidesinde dahi sanatçı, eski şiir anlayışıyla örtüşen bir dil kullanarak klasik Türk şiirinin söyleyişinden kurtulamadığını kanıtlar.

Münekkit, klasik Türk şiirinin tabii ve samimi olmamasını Türk şiirinin İran şiirini örnek almasına bağlar. Yeni tarz şiirlerinde dahi kötülediği Acem edebiyatından gelme benzetmeleri kullanması kendisiyle çelişmesine neden

olur:

Feminin rengi aks edüp tenine

Yeni açmuş güle misâl olmuş

În'itâfiyle bak ne âl olmuş

Sero-i şimin safalı gerdenine (Vâveylâ, Nevha 1)

Şair, edebiyat için düşündüğü yeniliklerin büyük bir kısmını düzyazıda gerçekleştirmiş olup şiirde istediği yeniliği başaramaz (Özgül, 2014: 107) Klasik Türk şiiri ve özellikle de *Harâbât* ile ilgili tenkitlerinde “sübjektif” (Bilgegil, 2014: 189) ve hissi davranır.

Namık Kemal, klasik Türk edebiyatını mübalağa, teşbih, hayal, mazmun, konu tekrarı, methiye, şarap, ahlak, dil ve şekil yönünden kıyasıya eleştirir. Münekkit, tenkit eserlerinde eski edebiyatı yıkmak için görüşlerini sıralar. Lakin o, tenkitlerine rağmen şiirlerinde çok iyi bildiği klasik Türk şiiri geleneğine devam eder.

7. Üslup

Şairi diğer şairlerden ayıran unsur olan üslup, sanatçının dili kendine özgü şekilde kullanma biçimidir. Namık Kemal'in üslubunu ortaya çıkarmak için onun söz varlığını yani isim, sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç, ünlem ve fiili hangi sıklıkta kullandığı üzerinde durulması gerekir. Böylece onun sözcük türlerini hangi sıklıkta işlediği görülüp şiirlerinin genel özelliği üzerinde çıkarım yapılırken sayısal verilerden yararlanılır. Sanatçı eski edebiyatı kıyasıya eleştirir. Tenkit ettiği eskinin nazım şekillerini, ölçüsünü, kafiyesini, redifini ne şekilde kullandığı veya kullanmadığı, bunları ele alırken eleştirdiği eski edebiyattan yararlanıp yararlanmadığı şiirleri üzerinden verilir.

Şairin iki türlü şiir anlayışı bulunur: İlk dönem şiirlerinde gerek klasik Türk şiirinin gerekse Encümen-i Şuara şairlerinin etkisi altında kalıp (özellikle de nazirelerinde) bu doğrultuda üslubunu oluşturduğu dönemdir. İkinci dönemde ise şiirleri genel olarak vatani şiirler olup üslubunu daha çok vatanın içinde bulunduğu zor koşullardan duyulan ıstırapın yansıdığı üslup belirler. Her iki dönemde de sanatçının kendine ait bir söyleyiş tarzı bulunmakta olup kendisinden sonra gelen şairleri etkileyen biri olarak tarihteki yerini alır.

7.1. Söz Varlığı

Namık Kemal'in şiirlerinde kullandığı kelime kadrosu, yaşamının değişik devirlerinde içinde bulunduğu hâle göre değişir (Kaplan, 2017e: 214). Olgunluk yıllarına kadar klasik Türk şiirinin ve Encümen-i Şuara şairlerinin ortak lügati ile taklit ettiği şairlerin şiir dili şiirlerinin özünü oluşturur. *Namık Kemal, gençlik yıllarından itibaren yazdığı ilk şiirlerinde tamamıyla denebilecek ölçüde eski şiir anlayışına bağlı kalmıştır* (Çetin, 2017: 27). Batı edebiyatını tanınması, Batı'da yaşaması ve şiirlerinde başat öge olarak tasavvufî aşktan ziyade vatanın önem kazanmasından dolayı bazı kelime ve kavramlar daha önemli duruma gelir. Yine de şiirlerinin tamamında eski edebiyatın kelime kadrosu -hece vezni ile yazdığı şiirleri hariç- yer alır. Tasavvufî aşkın başat öge olduğu çeşitli nazım şekillerinde, kullanmış olduğu kelimelerin ortak özelliği dönüp dolaşp tasavvufa gelmesidir. Aşk, şarap, tabiat, feleğin acımasızlığı, kozmik unsurlar, ayrılık, vatan, sevgilinin güzellik unsurları vb. konuları şiirlerinde işleyerek bu doğrultuda kelimeleri ele alır.

Sanatçı ilk döneminde klasik Türk edebiyatı şairlerini örnek aldığı için dili ağırdır. Fakat zamanla şiir dili sadeleşir. İkinci döneminde bireysel temaların yanına sosyal temaları da ele alarak toplumu ön plana çıkarır.

Sâf ü lâtif ü elfâzı câmmânend

Bikr-i ferîh ü rengin ma'nâsı bâde-vârî (K. 8/44)

Dağlara karlar yürümüş

Her yanın kanlar bürümüş

Ölü ölüyü sürümüş

Issız dağlar kanlı dağlar

Dört yanı ormanlı dağlar (H.V.İ.Y.Ş. 5)

Namık Kemal, hece veznini kullandığı şiirlerinde halk şairleri gibi sade bir dili tercih eder. Batı tarzı nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerinde ise yabancı kökenli kelime ve tamlamalar olmakla birlikte, kaside ve gazellerine nazaran daha sade bir dili seçer. Toplumsal içerikli şiirlerinde bazen anlaşılabilir kelime ve tamlamalar kullanmaktan geri durmaz. Bunda onun eski alışkanlıklarının payı vardır. "Hürriyet Kasidesi"nde, *münharif, mürüvvent-mend, sayyâd, denâ'et, tedvir, batâ'et, âlî-himem, hevl, ulvî-nihâdân, müberrâ* kelimelerini ele alarak eski alışkanlıklarından bir türlü sıyrılmadığını gösterir.

7.2. Sözcük Türleri

Önder Göçgün'ün hazırladığı Namık Kemal'e ait şiirlerde kullanılan toplam 41466 kelimenin 25093'ü isimdir. Ayrıca 4513 fiil, 5947 sıfat, 1553 zarf, 1370 zamir, 1093 edat, 1649 bağlaç ve 248 ünlem de bulunur. Özetle sanatçı, tasavvufî duygu ve düşüncelerin ön planda olduğu bir kelime dünyasına sahiptir. Bu kelimeler içinde özellikle dinî ve tasavvufî remizler, ışıkla ilgili kelimeler, şarap ve meyhane ilgili kavramlar, sevginin özellikle yüz güzelliği ile ilgili sözcükler, Kербela ve şehitlik ile ilgili dinî hisler, tabiat ile ilgili sözcükler ve vatanın içinde bulunduğu durumdan dolayı vatana duyulan hislerin terennüm edildiği kelimeler bol miktarda kendine yer bulur.

Şairliğin her döneminde edebî sanatları -kaside ve gazellerinde diğer nazım şekillerine göre daha yoğun olarak kullanan şair, her ne kadar bu sanatlara makalelerinde karşı olsa da bunları ele almaktan asla vazgeçmez.

7.3. Vezin

Namık Kemal şiire ilk başladığı andan itibaren aruz veznini kullanır. Divan'ında bulunan şiirlerin tamamına yakını bu vezin ile oluşturur. Buna ek olarak az da olsa hece ölçüsüyle yazdığı şiirleri de mevcuttur. Lakin serbest ölçüyle yazdığı şiiri bulunmaz. Hece ölçüsünden istediği müzikaliteyi bulamadığını belirterek bu vezni kullanmaktan vazgeçer.

Divan'da en fazla %37.21 oran ve 205 kez fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbı tercih edilir. İkinci sırada mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbı % 14,7 oranında 81 kez kullanılır. Üçüncü sırada mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün kalıbı % 7,8 oranında 43 defa ele alınır. Dördüncü sırada ise fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün % 7,44 oranında 41 kez işlenir. Şair, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbını 205 defa en fazla kullanarak geleneğe uygun bir tavır takınır. Sanatkârın ele aldığı dört kalıp da klasik Türk şiirinin gözde kalıplarıdır. Bu da Namık Kemal'in geleneksel manada aruz ölçüsüne vakıf olduğunu ve Türk şairlerince benimsenen kalıpları şiirlerinde işlediğini gösterir.

7.4. Kafiye ve Redif

İstediği tarzda şiir yazmasına engel olarak gördüğü kafiyenin kurallarını bir türlü kıramayan şair, klasik Türk şiirinin kafiye anlayışını devam ettirir ve her harfle kafiye oluşturarak kafiyesiz şiir yazmaz. Redif kullanmayı gelenek hâline getiren sanatçı; "bana, lazımsa, bî-pervâ, nâ-peydâ, bulunmaya, elvedâ, kazâ, âftâb, şeb, mevc, nâ-bedîd, hurşîd, şühûd" gibi pek çok redifi klasik Türk şiiri geleneğinde olduğu gibi şiirlerinde yer verir. O, redifi hem ek hem de kelime olarak kullanır.

7.5. Yinelemeler

Namık Kemal şiirlerinde yinelemeleri ses, ek, kelime, kelime grubu ve mısra olarak ele alır. Amaç hem müzikalite ile ahengi hem de anlamın okuyucunun zihninde kalmasını sağlamaktır. Ünlü ve ünsüz harflerin tekrarıyla oluşan armoniyi anlamı hissettirecek tarzda verir. *Şiirde, içerik ile seslerin uyuşması yeni renkler ve değerler kazandırır sözcüklere* (Bayrav, 1999: 39). O, ünlü ve ünsüzlerin hepsinden faydalanır. Fakat bazı sesleri daha fazla kullanarak

bunlardan ahenk elde edip söyleyişi kuvvetlendirmeyi arzular. Şiirlerinde sessiz harflerden r, n, m, d ve l harflerini yoğun olarak ele alır.

Divan'ında a ve e ünlülerinin çok fazla işlendiği görülür. A ve â sesinin toplamı 26920 olup % 11.69, e ise 25897 olup % 11.25 oranına tekabül eder. Bu da onun a ve e seslerinden hoşlandığını, söz konusu harflerin tekrarından elde edilen müzikalitenin bütün bir şiire yayılarak hem şiirin ahengine hem de anlamına katkı sağlamayı amaçladığını gösterir.

Şair, ünsüzlerin musikisine daha çok önem vermekle birlikte, bazen bilinçli veya bilinçsiz olarak ünlüleri de armonize eder. Bunlar da çoğunlukla onun ruh durumuna uygundur. Örneğin kalın ünlüleri, özellikle yuvarlakları (yuvarlağın incesi dâhil), çoğunlukla karanlık bir atmosfer ve ruh hâli vermek için seçer (Kaplan, 2017e: 200). Aşağıdaki dörtlükte a sesi yoğun olarak kullanılır:

Ağla âşık kanlar ağla

Coşkun sular gibi çağla

Gönlünü âteşle dağla

Yâr el koynunda yatıyor

Kolu boynunda yatıyor (H.V.Y.Ş. 5)

Namık Kemal yukarıdaki şiirde ruh hâline uygun olarak ünlülerin büyük bir kısmını kalın ünlülerden seçer. Kırk ünlünün otuz iki tanesi kalındır. O, ünlü ve ünsüzlerin hepsinden faydalanır. Fakat bazı sesleri daha fazla kullanır ve bunlarla ahenk sağlamaya çalışır.

Sanatçı, şiirlerinde sözcük ve mısra tekrarlarıyla hem ahenk oluşturur hem de anlamın pekişmesini sağlar.

İşte adû karşıda hazır silah

Arş yiğitler vatan imdâdına

Arş ileri arş bizimdir felâh

Arş yiğitler vatan imdadına (Vatan Türküsü, 1)

Bu şiirde arş kelimesi anahtar rol oynar. Böylece şair, arş kelimesini dört defa işleyerek Türk yiğitlerine hedefi gösterir.

Sanatçının şiirleri üslup ve tema yönüyle iki döneme ayrılır. İlk dönem şiirlerinde eski şiirin etkisi görülür. Bireysel konuları işlediği bu dönemde dil genel olarak ağırdır. İkinci dönemde ise vatanın içinde bulunduğu durumdan dolayı ilk dönem şiirlerine göre daha sade bir dil kullanılır. Divan'ında hem eskinin hem de yeninin örneklerine rastlanır. Lakin o daha ziyade eski nazım şekillerini ve aruz ölçüsünü ele alır. Batı tarzı nazım şekilleri ve hece vezni ile yazılmış az sayıdaki şiirleri de bulunur.

Sonuç

Namık Kemal şair, münekkit, romancı, tiyatro yazarı, gazeteci, tarihçi ve devlet adamı olarak tanınır. Onun şairlik yönü iki döneme ayrılır. Birinci döneminde tasavvufî aşkın başat öge olduğu dönemdir ki, tamamıyla klasik Türk şairi hüviyetine sahip olup şiirlerinde tasavvufî ve beşeri aşk, tabiat, şarap, talihten şikâyet vb. konular sanatlı bir dille işlenir. İkinci döneminde ise vatani şiirleri ön plandadır. Vatan, hürriyet, millet, bağımsızlık, iradeli insan eşitlik vb. konular toplumsal fayda göz önünde tutularak verilir. Ayrıca sosyal temaların yanında daha önce işlenmiş temalar da şiirlerde yer alır.

“Din ve Tasavvuf” bölümünde din ve tasavvufun Namık Kemal'in şiirlerine ne şekilde yansıdığı üzerinde durulur. Onun birinci döneminin en önemli muhtevası tasavvufî aşktır. Şair, İslam'la ilgili her türlü bilgiye vakıf olduğu gibi tasavvufu da iyi bilir. O, din dışı konularda dahi tasavvufa ait remizlerden yararlanır. Şiirlerini

oluştururken İslam dinini ve bu din etrafında doğup büyüyen tasavvuf düşüncesini, özellikle de gazellerinde başat öge olarak kullanır.

XIX. yüzyılda yaşamış olan sanatçı, “Sosyal Hayat” bölümünde kendi estetik anlayışı içinde devrin siyasi, sosyal, ekonomik ve askerî hadiselerini şiirlerine yansıtır. Toplumun bir ferdi olduğu için şair, toplumda yaşanan hadiselerden etkilenir ve bu etkiyi şiirlerine yansıtır. O, gazel ve kasidelerinde sosyal meselelere birkaç şiirinin dışında değinmez, sosyal konuları diğer nazım şekillerinde daha fazla ele alır.

“İnsan” bölümü sevgili, âşık ve rakipten oluşur. Namık Kemal’in şiirlerinde sevgili, ister İlahi ister beşeri isterse vatani güzel olsun, söz mutlaka ona getirilir. Sevgili ile ilgili pek çok sıfat kullanan şair, sevgilinin katı yürekli oluşu, âşığa yüz vermeyişi, onun canına kast edişi vb. nitelikleri sevgilinin özellikleri olarak verir. Ona göre sevgili idealize edilmiş, eşi ve benzeri bulunmayan sultandır. Âşık ise sürekli hor görülen ve kul seviyesine indirgenen biridir. Şiirlerde âşık, sevgilinin eziyetleri neticesinde yüreği yangın yeri, gözleri kanlı gözyaşı dökken, saçları ağarmış, beli bükülmüş olarak verilir. Bütün sıkıntılı durumuna rağmen âşık, sevgiliye olan aşkıdan hiçbir zaman vazgeçmez. Onun sevgiliye ulaşmasında en önemli engel rakiptir. Rakip, âşığı sevgiliden dolayı kıskanır ve onun baş düşmanı olur. O, âşığın yoluna çok çeşitli engeller çıkarır.

“Tabiat” bölümünde Namık Kemal, kozmik unsurları, zamanı, anasır-ı erbaayı, hayvanları ve bitkileri klasik Türk şiirinde olduğu gibi işler. Kozmik âlem içinde en fazla güneş ve ay söz konusu edilir. Bu cisimler ışık ve parlaklık yönleriyle söz konusu edilir. Şairin genel olarak zamandan sürekli şikâyet ettiği görülür. Çünkü zaman hiçbir vakit âşığın (kendisinin) yüzüne gülmez. Toprak, hava, su ve ateş anasır-ı erbaa olarak bilinir. Şair, su ve ateşi diğer unsurlara göre daha fazla kullanır. O, şiirlerinde kuşlardan bülbül, Hüma, Anka, kumru, papağan, karga, şahbaz, tavus, ukab; dört ayaklı hayvanlardan ahu, at, aslan, köpek, deve ve eşek; böcek ve sürüngenlerden pervane, örümcek, yılan, semender, karınca ve nehengi söz konusu eder. Ağaçlar içinde servi, çiçekler içinde ise gül bol miktarda ele alınır.

Beşinci bölüm “Sosyal Temalar” adını taşır. Bu bölümde “vatan, hürriyet, millet ve iradeli insan” söz konusu edilir. Klasik Türk şiirinde vatan genel olarak doğulan veya sevgilinin yaşadığı mekân olarak yer alır. Namık Kemal, ikinci döneminde modern anlamda kullanılan vatan toprağı için canını verme anlayışını şiirlerinde ele alır. Ona göre hiçbir güç kişinin en doğal hakkı olan özgürlüğünü sınırlandıramaz. O, hürriyetin zulüm ile yok edilemeyeceğine inanır. Sanatçı, Türk milletine kıymet verip bu milletin hiçbir zaman değerinden bir şey kaybetmediğine inanır. Ona göre bu millet şanlıdır ve her zaman devleti için fedakârlık yapar. Şair, şiirlerinde Osmanlı kelimesini kullanır. Fakat bununla ifade etmek istediği husus Türk’tür. Kısaca o, milletiyle her zaman övünür. Eski şiirlerinde iradesini sevgili için yok eden kişi, ikinci döneminde ise iradeli insana evrilir. Namık Kemal, olumsuzluk karşısında yılmayan, çalışan, irade sahibi ve inançlı bir insan tipini arzular.

Altıncı bölümde “Namık Kemal’in Şiirlerinde Eski Yeni Meselesi” üzerinde durulur. İkinci döneminde Namık Kemal, yeniyi bina etmek için eskiyi muhteva, şekil ve dil yönüyle kıyasıya eleştirse de onun hiçbir zaman alışkanlıkları peşini bırakmaz. Tenkit ettiği tüm hususları şiirlerinde kullanır. Ölümüne doğru eleştirilerinde yumuşama görülür.

“Üslup” bölümü yedinci bölümdür. Bu bölümde şairin dili kullanım tarzı üzerinde durulur. Sanatçı, eski edebiyatın kelime kadrosunu ele aldığı gibi sosyal temaların söz konusu edildiği şiirlerinde eskiden farklı olarak yeni kavramları da işler. İlk dönem şiirlerinin özellikle de kasidelerin dili diğer şiirlerine göre daha ağırdır. Namık Kemal, şiirlerinde sözcük türleri içinde en fazla ismi kullanır. Bu kelimeler içinde özellikle dinî ve tasavvufî remizler, ışıkla ilgili kelimeler, şarap ve meyhane ilgili kavramlar, sevgilinin özellikle yüz güzelliği ile ilgili sözcükler, Kerbela ve şehitlik ile ilgili dinî hisler, tabiat ile ilgili sözcükler ve vatanın içinde bulunduğu durumdan dolayı vatana olan hislerin terennüm edildiği kelimeler bol miktarda kendine yer bulur. O, birçok şiirinde şekil ve dil yönüyle eskiyi devam ettiren, şairane söyleyişten hoşlanan ve edebî sanatları kullanan bir anlayışı benimser. Kıyasıya eleştirmesine rağmen o gerek eski gerekse yeni şiirlerinde yoğun olarak edebî sanatları ele alır. Genelde

vezin olarak aruzu kullanan şair, az da olsa heceyi dener. O, ünlü ve ünsüzlerin hepsinden yararlanır. Fakat bazı sesleri daha fazla kullanarak bunlardan ahenk sağlamaya çalışır. Sesli harfler içinde “a ve e”, sessiz harflerde ise sırasıyla “r, n, m, d, l” seslerinden ahenk elde edip söyleyişi kuvvetlendirmek için yararlanır.

Nesir ve şiir alanında eserleri bulunan Namık Kemal, Türk edebiyatında şair olarak ünlenir. Şiirlerinde genel olarak aşk, tasavvuf, tabiat, sevgilinin güzellik unsurları, kozmik âlem, feleğin acımasızlığı gibi bireysel temaları işleyen sanatçı, vatanın içinde bulunduğu zor şartlardan dolayı vatan, hürriyet ve millet temalarını da ele alır. Mutasavvıf bir şair olmamasına rağmen, hem bireysel hem de toplumsal temalı şiirlerinde tasavvuftan devamlı yararlanır. O, ikinci döneminde klasik Türk şiirini kıyasıya eleştirse de şiirlerinde bu gelenekten ölünceye kadar faydalanır. Eski şiirin hayal dünyasını, söz sanatlarını, şeklini ve dilini şiirlerinde ustaca ele alır. Sanatçının bireysel temalı şiirlerinde duygulu, coşkulu, sanatlı ve kıvrak bir dili bulunur. Toplumsal içerikli şiirlerinde ise Türk milletinin içinde bulunduğu duruma üzülen heyecanlı ve ateşli hitabet havası taşıyan şiirler kaleme alır. O, bu eserleriyle Türk milletini derinden etkiler. Şiirlerinin büyük çoğunluğunda eski nazım biçimlerini ve aruz ölçüsünü kullanan Namık Kemal, Batı tarzı nazım şekilleriyle ve hece vezni ile kaleme aldığı şiirleri dener. O, eski tarz şiiri ikinci dönemde tenkit eder. Lakin alışkanlıkları onu hiçbir zaman bu zevkten uzaklaşmasına fırsat vermez. Az sayıdaki şiirleri muhteva ve şekil yönüyle yeni olmasına rağmen, şiirlerinin büyük çoğunluğu pek çok bakımından eskinin devamı olarak görülmektedir.

Kaynaklar

- Abbasoğulları, G. (2017). *Divan Edebiyatında Su İmgesi ve Muhtelif Tezahürleri*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Açıl, B. (2015). "Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (5), 1-28.
- Aktaş, Ş. (1993). "Namık Kemal ve İnsan", *Doğumunun Yüzzellinci Yılında Namık Kemal*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek*. Çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Banarlı, N. S. (2004). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Batıslam, H. D. (2016). *Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bayrav, S. (1999). *Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi*. İstanbul: Multilingual.
- Birinci, N. (1998). "Namık Kemal'den Önce Şiirimizde Vatan Teması Üzerine", *Namık Kemal Sempozyumu Bildirileri*. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 47-58.
- Bilgegil, M. K. (2014). *Harâbât Karşısında Namık Kemal*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Bolayır, A. E. (1992). *Namık Kemal*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çetin, N. (2012). *Yeni Türk şiirinde Geleneğin İzleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çetin, N. (2017). *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Emil, B. (1988). "Hürriyet-Medeniyet-İrade", *Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 11-24.
- Emiroğlu, Ö. (2019). *Türk Edebiyatında Gelenekten Moderne Değişim(1718-1895)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Enginün İ-Kerman Z. (2011). *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 1*. İstanbul:Dergâh Yayınları. en-Nebe 78/40.
- Erbay, E. (1997). *Eskiler ve Yeniler*, Erzurum: Akademik Araştırmalar. Et-Tin 95/4-5.
- Göçgün, Ö. (1999). *Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- İpekten, H. (2018). *Fuzuli Hayatı-Sanatı-Eserleri Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kanter, M. F. (2001). "Şinasi'nin Şiirinde Yeni İnsan Tipi", *Türk Kültürü* (462), 616-623.
- Kaplan, M. vd. (1993). *Yeni Türk Türk Edebiyatı Antolojisi II*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Kaplan, M. (1995). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (1996). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2014). *Edebiyatımızın İçinden*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2017). *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Kolcu, A. İ. (2010). *Namık Kemal'in Poetikası*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kolcu, A. İ. (2014). *Modern Türk Şiiri Şiir Tahlilleri*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kurnaz, C. (2012). *Hayali Bey Divanının Tahlili*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Kuzu F. (2010). *15. Yüzyıl Şairlerinden Çâkerî Divânının Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Kuzubaş M. (2020). *Klasik Türk Şiirinde İdeal İnsan*. Ankara: Gece kitaplığı.
- Macit, M. (2014). *Nedim Hayatı-Sanatı-Eserleri Bazı Şiirlerinin Açıklamalar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mardin, Y. (1974). *Namık Kemal'in Londra Yılları*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Önberk, N. (1993). "Namık Kemal'de Özgürlük Fikri", *Doğumunun Yüzzellinci Yılında Namık Kemal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgül M. K. (2014). *Kemal'le İhtimal Namık Kemal'in Şiirlerine Tersten Bakmak*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Pala İ. (2018). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Rıza Nur. (2017). *Namık Kemal, Hayatı, Divanı, Eserleri*, haz. Mehmet Soğukömeroğulları. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Sav, E. (2001). *Atatürk ve İki Büyük Türk Düşünürü Namık Kemal Ziya Gökalp*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Soğukömeroğulları, M. (2010). "Fuat Şükrü Dilbilen'in Şiirlerinde Toplumsal Hafıza", *Karadeniz Araştırmaları* (27), 161-179.
- Şenödeyici, Ö. (2014). *Gazeller ve Güzeller Üzerine*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şentürk, A. A. (1984). *Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)*", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 131-180.
- Tansel, F. A. (2013). *Namık Kemal'in Hususi Mektupları I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tansel F. A. (2013). *Namık Kemal'in Hususi Mektupları II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Taş M. E. (2018). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. İstanbul: Kitabevi.

Tolasa, H. (2001). *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Uçman, A. (1988). "Namık Kemal Üzerine Bir Biyografi Denemesi". *Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 219-228.

Yazar Katkıları: Fikir %30-70; Tasarım %50-50; Denetleme%50-50; Kaynaklar %30-70; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi %70-30; Analiz ve/ veya Yorum %70-30; Literatür Taraması %50-50; Yazıyı Yazan %60-40; Eleştirel İnceleme %40-60

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: FEF.DT.21.17

Author Contributions: Concept%30-70; Design %50-50; Supervision %50-50; Resources %30-70; Data Collection and/orProcessing--%70-30; Analysis and/orInterpretation- %70-30; LiteratureSearch %50-50; WritingManuscript %60-40; Critical Review %40-60; Other-*

Peer-review: Externallypeer-reviewed.

Conflict of Interest: Theauthorhavenoconflicts of interesttodeclare.

Financial Disclosure: FEF.DT.21.17